

Enligt sändlista

Beslut om ny föreskrift för naturreservatet Engsö i Västerås kommun (2 bilagor)

Beslut

Länsstyrelsen beslutar med stöd av 7 kap. 5 § tredje stycket miljöbalken, att nedan angiven föreskrift skall gälla för naturreservatet Engsö. Reservatets avgränsning och syfte är oförändrat.

A. Föreskrifter enligt 7 kap. 5 § miljöbalken om inskränkning i rätten att använda mark- och vattenområden som behövs för att uppnå syftet med reservatet.

Utöver vad som annars gäller är det förbjudet att:

Avstycka fastighet från fastigheterna Ängsö Gård 2:1, och Ängsö Prästgård 1:2 ¹ 25/8-09

Skäl för beslut

Länsstyrelsen har låtit utföra kulturgeografiska analyser och kartläggningar av den historiska utvecklingen och markanvändningen på Ängsö. Analyserna bekräftar att de delar av Ängsö med omgivande öar som tidigare tillhört Ängsö gods är unika ur kulturhistorisk synpunkt.

Ett särdrag för godset är att fastighetsstrukturen i stort sett är bibehållen sedan medeltiden och så länge man känner till alltid tillhört enbart en fastighetsägare i taget. Från 1100-talet fram till 1300-talet hade Ängsö gård ägts av omväxlande kungamakten, Julita- och Riseberga cistercienserkloster och olika adelssläkter. Godsets särställning vad gäller juridiska och ekonomiska förhållanden har dock sin grund i det tidiga 1300-talets och 1400-talets Sverige då det ägdes av de ledande släkterna i de närmaste kretsarna kring kungen.

Feodalism ur klassisk synvinkel innebar att en länsherre delegerade politisk, ekonomisk och rättslig makt till en vasall mot att denne stödde sin länsherre med råd och dåd. I Ängsös fall har staten delegerat makt-, rätts- och skatteuppbördsutövningen till godsherrarna på Ängsö.

Fram till och med 1600-talet förekom att enskilda personer som tillhörde kungens råd (riksrådet) kunde få tillstånd till särskild sk gårdsrätt på sina huvudgårdar. Det gav innehavaren straffrättsliga befogenheter gentemot de underlydande landborna på godset och behandlade förseelser och rättstvister. Åtminstone sedan början av

1300-talet tillämpades gårdsrätten på Ängsö gods. Juridiskt var godset utbrutet ur domsagan Ytterbo-Tjurbo härad. I Sverige var gårdsrättssystemet mycket ovanligt och har förekommit enbart på tre medeltida sätesgårdar; Ängsö, Torpa i Västergötland och Bergkvara i Småland. På Ängsö gods tillämpades dessutom s.k. Hals- och handrätt där godsherren (istället för som normalt Kungl. Majt.) hade yttersta utslagsrätt i domar, även dödsstraff. Ängsö gårdsrätt och Hals- och handrätt avskaffades av kung Karl den XI år 1691 efter att en undersökningskommission visat att den saknade lagligt stöd.

Förutom rättstillämpning hade kronan även avhänt sig alla ekonomiska anspråk på Ängsö gods och dess landbor i form av t.ex. skatteuttag.

Ängsö kyrka byggdes av godsägaren som slottskyrka under 1300-talet. Ägarna till godset hade sedan tidig medeltid patronatsrätt, d.v.s. rätt att tillsätta egen präst. Prästen ingick i godsets hushåll, bodde på godset och erhölet lön i kläder, bostad och pengar. Skyldigheten att underhålla godsets kyrka och präst avskaffades av kungen samtidigt som gårdsrätten 1691. Patronatsrätten för godsets ägare att utse kyrkoherde upphörde dock först år 1922 i och med en lagändring. Kyrkan ingick i godsets ursprungliga ägor tom år 2004 då kyrkan med tillhörande kyrkogård inklusive den nya kyrkogården avstyckades och övergick till svenska kyrkan i enlighet med särskild lagstiftning.

Ängsö sockens utbredning kom med anledning av patronatsrätten så långt som till 1900-talets början att under långa tider vara synonymt med avgränsningen för godset, vilket är ovanligt i landet. Än idag har Ängsö socken i stort samma utbredning som Ängsö gods trots att Kurö säteris marker tillkommit till socknen på 1950-talet och ett mindre antal tomter avstyckades i samband med att fideikommissets egendom såldes till Västerås kommun år 1971. Tomterna såldes dock med förköpsrätt för Västerås kommun för att så långt möjligt hålla samman fastigheten. Ängsö fideikommiss bildades år 1747 och har i allra högsta grad varit ytterligare en orsak till godsets sammanhållande in i modern tid.

Enbart en känd avstyckning har skett under historisk tid, Prästgården som avstyckades till en egen ekonomiskt bärande enhet senast år 1691-92. Trots detta är Prästgården en väsentlig beståndsdel i godsets samlade historia även efter år 1692 genom patronatsrätten och Prästgårdens läge mitt i godsets ägor. Med anledning av patronatsrätten har i praktiken rådhetsen över prästgårdens fastighet legat under godset långt in i modern tid. Det är med anledning av detta angeläget att även nuvarande fastighetsbildning för prästgården hålls samman. Denna utgör en än idag tydligt avläsbar historiskt dokumenterad avstyckad ekonomiskt bärande fastighetsenhet avskild från Ängsö gods. Avstyckningar ur Prästgårdens enhet skulle kraftigt försämra förståelsen inte bara för Prästgårdens självhushållsfunktion utan för förståelsen av hela godsets naturhushållningsekonomi och interaktionen dem emellan.

Den nordöstra delen av Ängsön, med stamfastigheten Kurö, har utvecklats historiskt separat från Ängsö gods. Fram till början av 1600-talet utgjorde Kurö ett eget gods på en egen ö med några omgivande öar. Innan godsbildningen, i

form av ett säteri bildat på 1500-talet, tjänade ön som utmark till ett gods i Teda socken. Någon bybebyggelse som föregått Kurös säteribildbildning, liknande situationen på Ängsö gods med Bergs by, har inte kunnat identifieras. Kurö tillhörde fram till år 1950 Teda socken i Uppsala län och har aldrig tillhört Ängsö gods.

Samhällssystemet på Ängsö visar på en utvecklad form av ännu avläsbar kontinental feodal samhällsstruktur konkretiserad i att godsegendomen i stort är intakt över många hundra år. Det är för svenska förhållanden unikt då feodalismen aldrig i övrigt i Sverige fick den genomslagskraft som var allmän i Centraleuropa. Att området som motsvarar f.d. Ängsö gods kunnat utvecklas och bibehålla så höga natur- och kulturmiljövärden är intimt förknippat med att ägostrukturen bibehållits i stort intakt sedan tidig medeltid. En bevarad historisk godsstruktur med denna ålder (ca 800 år) och dignitet är unikt för landet.

Ängsö gods har alltså, ända sedan medeltiden, i allt väsentligt, utgjort en administrativ enhet; en socken, ett gods, en ägare. Detta särdrag, att fastighetsstrukturen är i stort sett bibehållen sedan den feodala- och fideikommissgodsperioden för de delar av naturreservatet Engsö som tidigare tillhört Ängsö fideikommiss är unika ur kulturhistorisk synpunkt.

Det är med anledning av den väldokumenterade och unika strukturen inom f.d. Ängsö gods mycket angeläget att här permanenta avstyckningsförbudet för att behålla ägostrukturen och inte tillåta att torp och arrendegårdar avstyckas.

De nordöstra delarna av reservatet med Kurö säteri och de från Kurö säteri avstyckade fastigheterna vid Fiskartorpet bör dock ej omfattas av avstyckningsförbudet. Dessa har i och för sig i huvudsak mycket höga kulturhistoriska värden, men denna del av Ängsö har ej de unika värden som finns i övriga delar av reservatet. Det har heller aldrig varit en del av Ängsö gods. Länsstyrelsen bedömer att reservatsbestämmelserna exklusive ett avstyckningsförbud här är tillräckliga för att tjäna reservatets syfte.

Riksintressen

Engsö är i sin helhet utpekad som riksintresse för naturvården och friluftslivet. Huvudön Ängsön är även utpekad som riksintresse för kulturmiljövården. Naturreservatet ingår även i det större området "Mälaren med öar och strandområden" som enligt 4 kap miljöbalken i sin helhet är av riksintresse med avseende på de natur- och kulturmiljövärden som finns där. Riksintresseområden skall enligt miljöbalken skyddas mot påtaglig skada. Länsstyrelsen bedömer med ledning av ovanstående att avstyckningar kan komma att påtagligt skada riksintresset för kulturmiljövård och naturvård. Avstyckningar kommer att påverka förståelsen för landskapets uppkomst, utveckling och utformning samt motverka syftet med reservatet.

Ärendets handläggning

Naturreservatet Engsö inrättades genom Länsstyrelsens beslut den 8 april 1960 (dnr III R-17-60) och ombildades genom Länsstyrelsens beslut den 3 februari

1993 (dnr 231-163-89). Huvudsyftet med reservatet är att bevara områdets småskaliga- och ålderdomliga natur- och kulturmiljöer med dess natur- kultur och rekreationsvärden. Att hålla ihop det före detta fideikommisset med arrendegårdarna bedömdes vara av stort kulturhistoriskt värde. Ett av skälen till bildandet av reservatet var just dess betydelse för kännedomen om landets kulturhistoria.

Länsstyrelsen meddelade genom beslut den 27 maj 2005 (dnr 511-12875-04) ett interimistiskt förbud mot att avstycka mark utan Länsstyrelsens tillstånd inom naturreservatet Engso. Detta förlängdes sedan den 22 maj 2008 (dnr 511-5789-08) och gäller tills vidare, dock längst t.o.m. den 26 maj 2009. Bakgrunden till detta var att förfrågningar inkommit om möjligheterna att avstycka och sälja torp inom reservatet och att föreskrifter som reglerar avstyckning saknas i gällande reservatsbeslut.

Intresseprövning

Länsstyrelsen har i enlighet med 7 kap. 25 § miljöbalken prövat och funnit att de reviderade föreskrifterna inte går längre i inskränkning av enskilds rätt att använda mark och vatten, än vad som krävs för att syftet med skyddet ska tillgodoses.

Samråd

Samråd har enligt 26 § förordningen (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. ägt rum med Naturvårdsverket och Skogsvårdsstyrelsen, samt enligt 25 § nämnda förordning med Västerås kommun.

Remiss

Markägare och innehavare av särskild rätt till mark och vatten har enligt 24 § förordningen om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. förelagts att inom en tid av fyra veckor från delgivning framställa eventuell erinran mot kompletteringen av föreskrifterna.

Remissyttranden

Länsstyrelsen har fått in sammanlagt 26 remissvar. Mälarenergi AB, Skogsstyrelsen och Westmannastiftelsen har meddelat att de inte har något att erinra mot förslaget till ny föreskrift. Catharina och Carl Piper, som representerar för den familj som ägde Engso fideikommiss fram till försäljningen till Västerås kommun år 1971, ser med tillfredsställelse på det nu framlagda förslaget till beslut om ny föreskrift.

Länsstyrelsen har fått 21 likalydande remissyttranden från hyresgäster på fastigheten Ängsö Gård 2:1 där man framför att man anser att föreskriften motarbetar själva syftet och omöjliggör bevarandet av Ängsös karaktär. Att ett förbud mot avstyckning långsiktigt innebär en kommersiell fastighetsförvaltning med begränsade möjligheter att ta den hänsyn och omsorg som enskilda ägare kan ha. Man framför att förbudet mot avstyckning kan medföra att den enda ekonomiska möjligheten är stordrift utan hänsyn till kulturvärdet och att ett förbud

skulle motverka sina egna syften. Slutligen tillägger man att flera avstyckningar redan har skett från den ursprungliga stamfastigheten så att naturreservatet inte utgör en sammanhållen fastighet. Jörgen Gräns tillägger att eftersom det torp han hyr gränsar till en sedan tidigare avstyckad fastighet, anser han att en avstyckning av hans torp inte skulle utgöra något hinder för eller svårighet i att bevara långsiktiga kulturella värden eller bevarande av Ängsös karaktär.

Fem personer av de 21 tillägger dessutom att det idag i stort sett är omöjligt att driva en kommersiell fastighetsförvaltning av den här typen av byggnader och samtidigt bevara byggnadskaraktären. Husen är i de flesta fall ålderdomliga och i regel i avsaknad av vatten och avlopp samt i vissa fall även el. Det är få personer som är villiga att bo så spartanskt och betala hyra som täcker löpande underhållskostnader. Den nuvarande ägaren har ekonomiska svårigheter och det finns ett eftersatt underhåll som kommer att kräva stora kapitalinsatser. Man förordar att ansvaret för byggnaderna borde överlåtas till de boende med förbehållet att garantera att byggnaderna bevaras enligt en överenskommen plan. Detta kan underlättas av att också tillhörande mark styckas av eftersom de boende som äger sitt hus kan värdesätta upplevelsevärdet på ett annat sätt än en affärsdrivande förvaltare. Att en framtida avstyckning kan garantera att byggnadsvårdande entusiaster kan få ansvar för byggnadernas underhåll och framtid. Slutligen framför man att avstyckningsförbudet riskerar att motverka intentionerna med naturreservatet och Ängsös historiska värden.

Per och Pauline Vidlund har inkommit med ett sent yttrande där de framför att de motsätter sig förslaget till avstyckningsförbud eftersom de vill köpa den mark och de fiskevatten som de hyr. Detta för att säkra sin fiskerirörelse och sina barns framtid på Ängsö.

Länsstyrelsens avvägning med avseende på remissyttranden

Länsstyrelsen gör sammantaget bedömningen att ett avstyckningsförbud är mycket angeläget, med hänsyn till f.d. Ängsö gods kulturhistoriska särart. Länsstyrelsen bedömer att ett avstyckningsförbud inte motverkar syftet med reservatet utan snarare är nödvändigt för att säkerställa syftet med reservatet.

Länsstyrelsen vill slutligen framhålla att frågor som hänger samman med äganderätt till berörda fastigheter och arrendeförhållanden inte kan prövas i ärendet.

Hur man överklagar

Länsstyrelsen förordnar med stöd av 16 § delgivningslagen (1970:428) att delgivning av detta beslut ska ske genom kungörelse enligt bilaga 1.

Detta beslut kan överklagas hos regeringen enligt bilaga 2, formulär nr 11.

Beslutet gäller från den dag det vunnit laga kraft.

I ärendets slutliga handläggning har deltagit
t.f. landshövding Håkan Eriksson, beslutande, och
naturvårdshandläggare Lena Strömwall, föredragande, samt
enhetschef Anna Olofsson,
antikvarie Monica Mossberg,
arkitekt Hans Lindgren och
länsassessor Torsten Eriksson

Håkan Eriksson

Lena Strömwall

Bilagor:

- 1 Beslut om kungörelsedelgivning
- 2 Hur man överklagar (formulär nr 11)